

FONTS PER A LA HISTÒRIA DEL BOSC A L'EPOCA CONTEMPORÀNIA

**Documentació dels partits judicials
de Valls i Montblanc conservada en el
fons del districte forestal de Tarragona
(Arxiu Històric de Tarragona)**

per Josep M. T. Grau i Pujol

Paraules clau: fonts, història, bosc, partits judicials de Valls i Montblanc, fons del districte forestal de Tarragona.

Resum: Aquest article vol fer un recull de les fonts que es poden trobar per a l'estudi de la història contemporània del bosc. Per això, fa un buidatge exhaustiu de la documentació existent dels partits judicials de Valls i Montblanc, a partir del fons del districte forestal de Tarragona.

Abstract: This article tries to make a compilation of the sources that can be found for the study of the contemporary history of the forest. To this end, it makes an exhaustive research of the existing documentation in the forest district of Tarragona related to the juridical districts of Valls and Montblanc.

En el segle XVIII les competències en matèria de boscos eren a càrrec de la Secretaria de Marina.¹ A cada província marítima hi havia un subdelegat que tenia cura de la inspecció dels arbres aptes per a la construcció de vaixells, el qual realitzava periòdicament recomptes de les unitats de cada espècie existents en els termes municipals de la seva jurisdicció. A través de les investigacions d'Erich Bauer Manderscheid² podem afirmar que en el segle XVIII l'Estat seguí una política activa per fomentar els boscos, de cara a la provisió de fusta

per a la marina de guerra i, en segon lloc, per a la mercant. El 1716 i el 1748 es promulguen ordinacions i es decreten visites generals als boscos, diferenciant els de propietat comunal dels particulars.

Amb les reformes administratives liberals del primer terç del 1800, la màxima autoritat forestal recaigué sobre els governadors civils, a partir de 1833, any en què s'aprova una nova legislació que imita la francesa, amb la creació de la Direcció General de Boscos.

A la demarcació de Tarragona l'arxiu històric del govern civil pràcticament no s'ha conservat (de les darreries del segle XIX només hi ha la sèrie d'associacions) i, per suplir aquesta mancança, l'investigador haurà de recórrer a l'Arxiu General de l'Administració d'Alcalà de Henares (AGA).

La província de Tarragona, segons xifres de Bauer, l'any 1859 posseïa una superfície de 34.880 hectàrees de bosc, de les quals 14.676 eren de domini públic, principalment municipal.

El 1851 les atribucions passen al Ministeri de Foment, concretament a la Direcció General d'Agricultura, Indústria i Comerç. El 1863 es publica la llei que establirà les bases de la política forestal de l'Estat, completada pel reglament de maig del 1865. En l'àmbit provincial s'establí una doble competència, per una banda el governador civil, responsable del cos de la Guàrdia Civil, i per l'altra, els enginyers forestals. El 1881 es modifica el reglament i es creen els districtes forestals a partir de les províncies (amb subdivisions internes). El 1893 se suprimeixen les seccions de foment dels governs civils, motiu pel qual l'enginyer en cap assumeix un major grau d'autonomia, supeditat directament als serveis centrals de Madrid.

El govern de la Segona República promulga el 9 d'octubre del 1935 la llei del patrimoni forestal de l'Estat. Amb el franquisme, el 10 de març del 1941, es decreta la seva reorganització i, anys més tard, el 1971, es constituí ICONA.³

El fons documental del districte forestal de Tarragona ingressà a l'Arxiu Històric de Tarragona (AHT) l'abril del 2001, mitjançant una transferència del Servei de Recursos Forestals de la Generalitat de Catalunya. La seva extensió no és voluminosa (25 metres lineals), amb una cronologia que abraça des de la segona meitat del segle XIX a la primera del segle següent. De forma puntual inclou diverses visites del subdelegat de Marina de Tortosa a les muntanyes del terme municipal del Perelló (1753, 1756 i 1778) que relacionen el nombre i varietats d'arbres existents. L'abast geogràfic de la documentació és molt desigual, força complet en els partits judicials de Tortosa, Gandesa i Falset i, testimonial, en els de Montblanc, Reus, Valls, El Vendrell i Tarragona. A més, inclou alguns municipis de les demarcacions de Castelló i Terol, limítrofs.

A l'oficina principal de cada districte hi havia un enginyer, un ajudant i un administratiu. La seva acció de control es desenvolupava principalment en els boscos públics, ja fossin municipals o estatals (els quals depenien del Ministeri d'Hisenda). S'encarregava del foment i conservació de l'arbrat a través de planters i llavors, així

com de la vigilància i regulació del seu aprofitament econòmic en els diferents usos: fusta per als vaixells, combustible (llenya, carbó vegetal, escorça), fusta per a la construcció d'immobles, adob per als formiguers, pastures per a la ramaderia, instal·lació d'arnes d'abelles, extracció de pedra, roturacions per a conreus agrícoles, cacera i pesca.⁴ En els boscos privats també supervisava les tales.

Partit de Valls

El territori abastava 21 termes municipals. Pascual Madoz en el seu magne diccionari, defineix els boscos del partit de Valls com a “poco notables y pueden decirse des poblados”.⁵

En el fons que presentem només hi ha tres expedients referits al partit, concretament de les poblacions de l'Albiol, la Riba i Cabra del Camp.⁶ D'aquesta darrera hi ha nombrosa informació sobre l'aprofitament dels recursos naturals: pastures, llenya, escorça i fusta en la partida anomenada *Jordà*. Hi actua el mateix sobreguarda que a l'Espluga de Francolí (alguna vegada s'esmenta la zona com a *comarca de l'Espluga*): el 1888 ho era Salvador Cardona i la temporada 1890-1891, Vicenç Castelló; els quals s'encarregaven que els concessionaris autoritzats no s'excedissin en el gaudi dels drets. El control policial era a mans de la parella de la Guàrdia Civil del Pont d'Armentera.

El 1883 sabem que la subhasta del pasturatge es limitava a l'entrada de 150 ovelles i 6 cabres; per a fusta es podien tallar cinquanta pins de seixanta centímetres de diàmetre. Hem de remarcar que en algunes ocasions les concessions restaven desertes per manca de licitadors, com per exemple el 1884. Gràcies a la lectura de la correspondència que el guardabosc dirigia a l'oficina central administrativa de Tarragona en coneixem els motius concrets en el període 1887-1888: en primer lloc, s'argumenta el mal estat del sotabosc, calia podar les rames baixes dels pins i arregar la llenya per travessar el bosc amb comoditat, i en segon lloc, comenta que el paratge és obac, a l'hivern no s'hi pot anar i a l'estació d'estiu els pastors ja disposen de boscam particular, “que son lo suficiente para los pocos ganados que hay” (AHT, FDFT, signatura núm. 158).

El 1887 s'autoritza l'extracció de 1.200 càrregues de llenya. L'any següent l'arrendatari de l'escorça de pi és Josep Solà Rius. El 1889 les herbes s'adjudiquen a Josep Soler Canela per 76 pessetes. El 1891 el seu beneficiari serà el pastor de Prenafeta Josep Solanes Montalà. En la campanya 1890-1891 l'alcalde de Cabra proposa per aprofitaments ordinaris la tala de 300 pins per a finalitats constructives dels convilatans. El mateix 1890 les pastures les obté Ramon Figueres Rossell, també de Prenafeta. Com a novetat trobem la llicència d'extracció de 1.000 quintars de pedra per a la fabricació de calç mitjançant un pou.⁷

En els anys 1889-1890, el consistori cabrenc sol·licita per als habitants la recollida de 500 càrregues de llenya i la tallada de 300 arbres per destinar-los a bigues i

cabirons. Aquell any l'única persona que es presenta a l'encant és Antoni Civit. El 1893 obté el pasturatge Ramon Adserà Vives.

L'any forestal 1895-1896 la proposta municipal sobre el bosc de Jordà és de 1.175 càrregues de llenya i mates baixes, sense la possibilitat de podar ni tallar cap arbre, per un valor de sortida de 300 pessetes; i per a les pastures, de 85 pessetes.

L'historiador que vulgui aprofundir en la temàtica haurà de consultar, tanmateix, els exemplars del Butlletí Oficial de la Província de Tarragona (BOPT), col·lecció que es guarda sencera entre l'Arxiu Històric de la Diputació de Tarragona i l'Arxiu Municipal de Tarragona.

Partit de Montblanc

Dels 47 municipis que l'integraven l'any 1800, només 13 tenien boscos del comú (27,6%). Sobre aquest territori tampoc són molt abundants els expedients localitzats, interessen per la seva riquesa forestal els municipis de les muntanyes de Prades; segons Pascual Madoz (1849), el bosc de Poblet tenia una extensió de 10 hores de circumferència. De l'anàlisi de la documentació, se'n pot extreure informació tant de l'explotació dels recursos naturals que en fa l'home com dels conflictes amb l'administració que vetlla per la seva conservació aplicant rigorosament les lleis vigents. En el seu diccionari el mateix autor recorda els plets i les concòrdies pel bosc pobletà a l'antigor entre el monestir i els pobles de Montblanc, Prades, Rojals i Vimbodí. La desamortització els perjudicà en perdre els drets de pastura i allenyament, i la desforestació posterior tingué efectes devastadors a la riba del Francolí en el seu pas per la Conca de Barberà i el Camp de Tarragona: les aigües de pluja no són deturades pels boscos i es produeixen fortes inundacions que destrueixen hortes, peixeres, molins i, fins i tot, s'emporten persones, que moren ofegades. Un aspecte negatiu que destaca Madoz del bosc és l'aixopluc dels llops, que el 1846 mataren 20 infants i joves.⁸

D'aprofitaments forestals ordinaris, se'n conserva un lligall de l'Espluga de Francolí (1878/1896, signatura núm. 159); un de Vimbodí (bosc de Poblet, dels anys 1871-1872, signatura núm. 2); on s'esmenta el nom del guardabosc de l'Estat a Poblet, Francesc Ribes; un altre lligall de Rojals (1867-1895, signatura núm. 3, de les partides dels Plans de Sant Joan i les Benes), i finalment, dos de Montblanc (1868-1895 signatura núms. 1 i 210). A més, de les subhastes de la recollida de llenya hi ha les de les pastures pel bestiar oví, cabrum i boví, les quals molts anys es declaren desertes.

Quadre de classificació del fons documental del districte forestal de Tarragona (AHT)

1. Gestió administrativa	
1.1. Recursos econòmics	
1.1.1. Comptabilitat	1984
1.2. Recursos humans	
1.2.1. Personal	1916/1958
1.2.2. Assegurances i previsió s.	1953/1984
1.3. Correspondència	
1.3.1. Entrades i sortides	1906/1961
2. Gestió de l'activitat	
2.1. Foment i explotació dels recursos forestals	
2.1.1. Plans aprofitament forestal	1904/1952
2.1.2. Aprofitaments ordinaris f.	1824/1975
2.1.3. Fitament de boscos	1908/1922
2.1.4. Exempcions de venda boscos	1896-1897
2.1.5. Pas pels camins forestals	1952-1955
2.1.6. Repoblació forestal	1952-1953
2.2. Control de l'explotació forestal	
2.2.1. Aprofitaments fraudulents	1842/1996
2.2.2. Denúncies i infraccions	1847/1970
3. Documentació antecedent	
3.1. Ministeri de Marina	
3.1.1. Inspecció de boscos	1753/1778
Hemeroteca*	1869/1965
Biblioteca	1869/1954

* Dins de l'hemeroteca hi ha, entre altres, les següents capçaleres: *Annales* (1960/1965), *El Secretariado* (1953/1958), *Gaceta del Guarda* (1958/1960), *Revista de Montes* (1879/1918) i *Revista forestal* (1869/1877).

Fons complementaris a la investigació de la riquesa forestal són els municipals, a lliure disposició en els propis ajuntaments o bé als arxius comarcals respectius de Valls i Montblanc, on se'n concentren un bon nombre. A l'arxiu històric del Port de Tarragona es poden trobar dades sobre la importació de fusta de diversos països profitoses per quantificar les necessitats de les diferents indústries que l'empraven en els seus processos de fabricació.

Finalment, al mateix AHT podem consultar els fons de la Cambra Agrària de Tarragona (1806/1944), on per exemple hi ha catalogat un expedient d'aprofitament d'aigües de l'Espluga i Montblanc (1887-1903, signatura núm. 279), el de l'Institut Nacional d'Estadística (1887-1980), el de la delegació d'Hisenda de Tarragona

(segles XIX i XX), el de la Cambra de Comerç, Indústria i Navegació de Tarragona (1892-1987), on s'hi localitza un expedient d'estadístiques forestals dels anys 1967-1973.

Notes

1. El fons de Marina està repartit entre l'Arxiu General de Simancas i el d'Álvaro de Bazán. Vegeu Maria Jesús MELERO (1991): "El Archivo General de Marina Don Álvaro de Bazán", a *Hidalguia*, Madrid, núms. 226-227, pàgs. 313-330; i José CERVERA (1996): "Los fondos documentales de la Marina española", a *Los archivos militares en el sistema archivístico español*, Sevilla, pàgs. 93-111.

2. *Los montes de España en la historia*. Ministerios de Agricultura, Madrid, 1980.

3. Vegeu *Fondos documentales para la historia de la agricultura existentes en los archivos españoles*, Madrid, 1963, 61 pàgs.; i l'article de M. Elena LÓPEZ PÉREZ (1996): "Documentación forestal en el Archivo Histórico Provincial de Jaén", a *Códice*, Jaén.

4. Per a una visió general dels usos del bosc us remetem al nostre treball *L'aprofitament del bosc a l'Època Moderna (la Conca de Barberà, s. XVIII)*, Barcelona, 1990.

5. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1849, v. XIV, pàg. 615.

6. A Cabra del Camp segons fonts cadastrals, en el segle XVIII el bosc ocupava tan sols 35,75 jornals. Jaume TEIXIDÓ (1997): *Població, societat i economia a la vila de Cabra del Camp al segle XVIII*, Valls, pàgs. 232-233.

7. Sobre l'extracció de calç, vegeu entre d'altres la monografia d'Albert TUBAU (1999): *Moliners, calcinaires i pouaters. Un passeig per la Cubelles preindustrial*, Cubelles, pàgs. 85-98 i 107.

8. *Diccionario geográfico-estadístico-histórico de España y sus posesiones de Ultramar*, Madrid, 1848, v. XI, pàg. 529. La història del bosc de Poblet és encara avui una assignatura pendent, tot i les aportacions d'Agustí Altisent a la seva magnífica *Història de Poblet*, 1974, i l'article de Jaume FELIP (1988): "El bosc de Poblet a través de la història", a *La Natura i l'Home a les muntanyes de Prades, Montblanc*, pàgs. 101-110.